

BO’LAJAK MUSIQA O’QITUVCHILARINI KASBIY-PEDAGOGIK TAYYORLASHNING MUHIM JIHALARI

Muallif: R.X. Ismailov¹

Affilyatsiya: Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti o’quv-uslubiy bo’limi boshlig’i, dotsent¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14405970>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola bo’ljak musiqa o’qituvchilarini kasbiy-pedagogik tayyorlashning muhim jihatlari haqida so’z boradi. Muallif turli yo’nalishdagi ilmiy izlanishlarni tanqidiy tahlil qilib, bo’ljak musiqa o’qituvchilarini tayyorlashni takomillashtirish yo’llarini belgilab beradi.

Kalit so’zlar: bo’ljak musiqa o’qituvchilari, musiqa ta’limi, integratsiyalashgan yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik, kasbiy tayyorgarlik, ma’naviyat.

KIRISH

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta’kidlaganidek, “Musiqqa san’ati madaniy fenomen sifatida yangi avlodni tarbiyalash va kamolga yetkazish borasida cheksiz imkoniyatlarga egadir. Sanat bilan oshno bo’lgan yoshlarning hayotga munosabati milliy urf-odat va umumbashariy qadryatlarga hurmati baland bo’ladi” [1,344].

Bugungi kunda ma’naviyatga bo’lgan yuksak e’tiborning natijasi o’laroq, yoshlarda an’anaviy ijrochilik mahoratini oshirish, mazkur jarayonni yangilash, uni zamon talablariga mos tarzda yuksaltirish hamda yoshlarning badiiy-musiqiy dunyoqarashini kengaytirish bilan bog’liq muammolar jamiyat ijtimoiy hayotining dolzarb masalalariga aylandi. Zero, “Mumtoz musiqiy merosimizni asrab-avaylash va o’rganish, uni yosh avlodga bezavol yetkazish maqsadida ko’plab ko’rik-tanlovlar, nufuzli xalqaro musiqiy anjumanlar muntazam ravishda o’tkazib kelinmoqda”, [2,140] – degan fikrning falsafiy mohiyati yoshlar musiqiy tafakkurining yangilanish jarayonlarini takomillashtirishga bo’lgan ehtiyojni qondirishga qaratilgan.

Musiqa o’qituvchilarini tayyorlash masalasi ilmiy adabiyotlarda tez-tez ko’tariladi, chunki ta’lim sohasidagi islohotlar o’quv jarayonining tizimli-tarkibiy va mazmunli tarkibiy qismlariga o’zgarishlar kiritganligini e’tirof etish joiz. Bundan tashqari, musiqa psixologiyasi va pedagogikasi sohasidagi so’nggi yutuqlarni, shuningdek, jamiyat taraqqiyotining umumiy dinamikasini va shunga mos ravishda ijtimoiy munosabatlardagi o’zgarishlarni e’tiborsiz qoldirib bo’lmaydi.

Asosiy qism. Hozirda musiqa o’qituvchilarini kasbiy tayyorlash masalasiga olimlar turlicha yondashmoqdalar. Ilmiy manbalarni tahlil qilish shuni ko’rsatdiki, uning takomillashuvi quyidagi yo’nalishlarda sodir bo’ladi:

- kasbiy ta'lim jarayonida integratsiyalashgan, keng qamrovli va interaktiv yondashuvlarni amalga oshirish;
- kasbiy tayyorgarlik mazmunidagi ijobiy o'zgarishlar;
- umumta'lim maktablarida musiqa darslarining o'ziga xos xususiyatlarini va shunga mos ravishda musiqa o'qituvchisining amaliy faoliyati xususiyatlarini hisobga olish;

• kasbiy tayyorgarlikning alohida jihatlarini o'rganish.

Bu sohalarni aniq ilmiy ishlar misolida tahlil qilish zarur.

Musiqa ta'limiga ham umumiy, ham musiqa pedagogikasi ta'sir ko'rsatib, bo'lajak musiqa o'qituvchilarini kasbiy tayyorlash jarayoni umumiy uslubiy tamoyillarga asoslanadi. Ta'lim jarayonini tashkil etish va xususiyatlari bilan bog'liq ko'plab umumiy pedagogik muammolar musiqa pedagogikasi fanida o'z aksini topgan. Bu umumta'lim tizimida musiqa o'qituvchilarini mehnatga tayyorlashni takomillashtirishning bir qator yo'nalishlari mavjudligini belgilaydi, ular asosan musiqaning o'ziga xos xususiyatlariga qaratilgan. Shunday yo'nalishlardan biri N.P.Shishlyannikovaning integratsiyalashgan yondashuvi bo'lib, bu pedagog-musiqachining kasbiy tayyorgarligi musiqiy-ijrochilik, musiqiy-nazariy va musiqiy-pedagogik tayyorgarlikdan iborat ekanligini tasdiqlaydi [13, 40].

Muallifning nuqtai nazari musiqa fanlari ro'yxatidan bevosita kelib chiqadigan haqiqatni aytish yemas, balki bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirishga yordam beradigan to'liq fanlararo aloqalarni o'rnatish hisoblanadi. Shu bilan birga, musiqa ta'limi doirasida ijrochilik, nazariy va pedagogik tayyorgarlikning o'zaro bog'liqligi masalasida to'liq muammo yo'q bo'lib, turli musiqaga oid fanlar o'rtasidagi aloqalarni o'rnatish va ta'minlash imkonini beradigan maqbul o'quv dasturlari ishlab chiqilgan. Biroq, barcha mavjud fanlar (ham musiqa, ham umumiy) o'rtasida aloqalarni o'rnatishning yana bir muammosi mavjudligini ko'rsatadi. Biroq, hozirgi vaqtda uni hal qilish mushkul, chunki bu nafaqat fanlarning ishchi dasturlarini yaqinlashtirishni, balki oliy ta'lim muassasasi pedagoglarida fanlararo kompetensiyalarning mavjudligini ham talab qiladi.

Integratsiyalashgan yondashuv tushunchasi dastlab umumiy xususiyatga yega bo'lib, fanlarni tizim sifatida yaxlit fikrlashda foydalaniladi. Mazmunli xususiyatlarni tahlil qilganda musiqa bilimlari sohasiga murojaat qilinganda umumiy pedagogika va musiqa pedagogikasi o'rtasida aloqa o'rnatiladi.

Pedagogika fanining umumiy tamoyillarini moslashtirish bu interfaol yondashuvni joriy yetish hisoblanadi. Ye.V.Dimchenkoning ta'kidlashicha, undan bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlashda foydalanish ularga o'z nuqtai nazarini himoya qilish va mustaqil ravishda bilimlarni olish qobiliyatiga yega bo'lish imkonini beradi [3, 210]. Bu bilan rozi bo'lmaslik mumkin yemas, chunki hozirgi paytda jamiyat innovatsion ta'lim jarayonlarida faol ishtirok yeta oladigan kreativ, kompetentli pedagoglar avlodiga qiziqish bildirmoqda. Kasbiy muammolarning nostandart, prinsipial jihatdan yangi yechimlarini mustaqil ravishda topa oladigan o'qituvchi ta'limni modernizatsiya qilishning asosiy figurasiga aylanadi.

Ilmiy tadqiqotlarning navbatdagi yo'nalishi Boloniya konsepsiyasiga yo'naltirilgan bo'lib, u nafaqat oliy ta'limning ikki darajasining mavjudligini, balki tanlov fanlari blokini aniqlashni ham nazarda tutadi. Oliy ta'lim muassasalari o'quv fanlari ro'yxatini tanlashda

ma'lum darajada erkinlik erishdi. O'quv rejasining o'zgaruvchan qismini tuzishda oliy ta'lim muassasasining ichki xususiyatlari hisobga olishinishi zarur. Bu yo'nalish ta'lim jarayonini mazmunni alohida o'quv fanlari mazmuniga e'tibor qaratgan holda ta'lim sohasining tizimli va tarkibiy xususiyatlaridan tashqarida o'rganishni ham o'z ichiga oladi. Bu yerda eng dolzarb masala fanlararo yondashuv hisoblanadi. A.A.Yuferova milliy madaniyat asoslarini – umumiy va musiqiy madaniyat asoslarini o'rgatish zarurligi haqida yozib, bu turli fanlar doirasida bo'lishi kerakligi, "yosh avlodga milliy musiqaning asosiy qadriyatlari va madaniyati hamda umuman mintaqa madaniyatini yetkazishi kerakligi ta'kidlanadi" [14, 35]. Bizning fikrimizcha, musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi hududiy madaniy xususiyatlar to'g'risidagi bilimlarni yetkazishni o'z ichiga olishi kerak. Shu munosabat bilan oliy ta'lim muassasalarida "Musiqqa ta'limi" yo'nalishi bo'yicha o'quv rejasining o'zgaruvchan qismini tuzishda ushbu yo'nalish va mazmundagi fanlarni o'z ichiga olishi, qo'shimcha ravishda mintaqaviy mazmuni jihatidan aniq bo'lgan turli musiqiy-ijodiy tadbirlarni tashkil etish zarurligini ta'kidlash joiz.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisining nazariy va amaliy tayyorgarligi bilan kelajakda umumta'lim maktabidagi ish faoliyatining real o'ziga xos xususiyatlari o'rtasida bog'liqlikni o'rnatish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun musiqa darslarining o'ziga xos xususiyatlarini va shunga mos ravishda o'qituvchining musiqiy-pedagogik faoliyatining xususiyatlarini o'rganish maqsadga muvofiq. Ayniqsa, musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini oshirish bo'yicha tavsiyalar beruvchi ilmiy tadqiqotlar qiziqish uyg'otadi. Ularning ba'zilarida mualliflar tomonidan foydali takliflar berilganligi e'tiborga molik. Xususan, tadqiqotchi N.P. Shishlyannikova musiqa darslarida gender yondashuvidan foydalanishni zarur deb hisoblaydi.

Eng ko'p tadqiqotlar musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi bilan bog'liq turli xil muammolarni o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, ularni ikki guruhga bo'lish mumkin: pedagogik va psixologik tadqiqotlar. Pedagogik tadqiqotlar doirasida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish, samarali pedagogik texnika va vositalardan foydalanish kabi masalalar ko'tariladi. Psixologik tadqiqotlar o'quvchilarning motivatsiyasi, shaxsiy xususiyatlarini o'rganish bilan bog'liq. Ko'pgina olimlar o'zlarining ilmiy qiziqishlari doirasidagi individual o'ziga xos masalalarni ishlab chiqmoqdalar. Ba'zi tadqiqotlar, umuman olganda, kasbiy tayyorgarlikning bir jihatini takomillashtirishga bag'ishlangan bo'lsa, boshqalari ma'lum bir fanga oid masalalarni yoki o'quvchilarning individual kasbiy fazilatlarini va psixologik xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan.

Fanlararo tavsiyalarni o'z ichiga olgan tadqiqot sifatida L.A.Kazaxvatovanning ishini e'tirof etish joiz. Xususan, u bo'lajak musiqa o'qituvchilarini muammoli vaziyatlarni bartaraf etish orqali ijodiy faoliyatga tayyorlashni nazarda tutuvchi rivojlantiruvchi ta'lim konsepsiyasini ishlab chiqqan. Muallif ushbu konsepsiyadan birinchi navbatda tegishli metodologiya belgilangan ijrochilikka oid fanlarni o'qitishda foydalanishni taklif etadi [5, 58]. Shuningdek, I.L.Smirnova tomonidan musiqiy asarlarni takrorlashning uslubiy yondashuvi ishlab chiqilgan bo'lib, uning o'ziga xos xususiyati ijrochilik materialini amalga oshirish texnikasi va usullari orqali erkinlikka erishishdan iborat [11, 30].

S.V.Kazakova tomonidan esa maktab o'quvchilarining eshitish madaniyatini shakllantirish uchun o'qituvchilarning nazariy va amaliy tayyorgarligi masalasini ko'rib

chiqiladi. Qolaversa, muallif ta'kidlaganidek, "Musiqqa o'qituvchisi kasbiy tayyorgarligi mazmunini takomillashtirish... yeshitish madaniyati fenomeni bilan tanishishdan boshlanishi kerak" [4, 60]. M.P. Mironova musiqiy-kommunikativ ta'lim konsepsiyasini shakllantirdi, bu asarning intonatsion-majoziy va musiqiy-semantik mazmunini idrok etishni anglatadi [8, 48].

Respublikamiz olimlaridan E.M. Tajiboev umumta'lim maktablari o'quvchilarida milliy musiqqa tinglash ko'nikmalarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik va metodik xususiyatlari, interaktiv dasturiy vositalar orqali o'quvchilarida milliy musiqqa tinglash ko'nikmalarini rivojlantirish mazmunini yoritib bergan. Xususan, olim tomonidan o'quvchilarda milliy musiqqa tinglash ko'nikmalarini rivojlantirishning art-texnologiya usullari ishlab chiqilganligi muhim ahamiyat kasb etadi [12].

Shuningdek, F.A. Sapoeva tomonidan bo'lajak musiqqa o'qituvchilarining mustaqil ta'lim jarayonida singdirilgan refleksiv mexanizmlari cholg'u ijrochiligi va xonandalik texnikasini egallashning individual ta'lim traektoriyasini va faol musiqiy terapiyani barqaror qo'llash orqali rivojlantirilganligini e'tirof etish joiz [10].

L.I. Markin tomonidan ishlab chiqilgan o'zini-o'zi nazorat qilish qobiliyatlarini shakllantirish nazariyasi muhim ahamiyat kasb etadi. U "intonatsiyani o'zini-o'zi nazorat qilish"ni shaxsning integrativ fazilatlaridan biri sifatida belgilaydi [7, 91]. L.A. Pidjoyan, I.V. Efremova, T.D. Kirichenko oliy ta'lim muassasasi tomonidan o'tkaziladigan musiqiy va ma'rifiy tadbirlar sonini ko'paytirish orqali talabalar faoliyatining amaliy ko'lamini kengaytirishni taklif etadi [9, 122].

Fikrimizcha, tadqiqotchilarning ilmiy yondashuv va qarashlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ularni tartibga solish maqsadga muvofiq. Ayni paytda, ayrim muammolar esa alohida o'rganishga loyiq. Shu ma'noda biz quyidagi metodologik yondashuvlarni ajratib ko'rsatamiz: tashkiliy-huquqiy, psixologik-pedagogik va mazmunli. Ulardan foydalanish esa ilmiy izlanishlar yo'nalishini belgilab berishini ta'kidlash joiz.

Tashkiliy-huquqiy yondashuv doirasida bo'lajak musiqqa o'qituvchilarini kasbiy tayyorlashning huquqiy asoslarini, ta'lim sohasining tizimli va tarkibiy elementlarini, o'quv jarayonini tashkil etishning umumiy masalalarini o'rganish taklif etilmoqda. Substantiv yondashuv o'zgaruvchan fanlarni aniqlashni, fanlarning ishchi dasturlari mazmunini tahlil qilishni va fanlararo aloqalarni o'rnatish masalasini o'z ichiga oladi. Xususan, psixologik-pedagogik yondashuv eng katta qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, chunki uning keng qamrovliligi musiqqa ta'limining o'ziga xos xususiyatlari bilan to'ldiriladi. Birinchi navbatda, pedagogikada ishlab chiqilgan, keyingi o'n yillikda psixologik bilimlar bilan boyitilgan kompetensiyaviy yondashuvdan kelib chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv doirasida esa kompetentlik ham, kompetensiya ham o'rganiladi.

Kompetentlik turli komponentlarni (motivatsion, kognitiv, qiymat-semantik va boshqalarni) o'z ichiga oladi. A.V Lisenko tomonidan kompetentlikning o'xshash analogi qo'llanilgan. Uning fikriga ko'ra, bo'lajak musiqqa o'qituvchisining kasbiy va qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish quyidagi tarkibiy qismlarga asoslanadi: kognitiv (kasbiy bilimlarga, shu jumladan bilim va amaliy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlariga yega bo'lish), his-tuyg'uli (shu jumladan, musiqaga munosabat), maqsadli (maqsadni

belgilash mexanizmini shakllantirish orqali bo'lajak o'qituvchining kasbiy tanlov sub'ektiga aylanishi) [6, 36 b.].

Hozirgi vaqtda bo'lajak musiqa o'qituvchilarining amaliy faoliyatga psixologik tayyorgarligi bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun psixologik-pedagogik tadqiqotlar talab etiladi. Afsuski, ilmiy adabiyotlarda bu muammoga deyarli ye'tibor qaratilmaganligi, talabalarning psixologik tayyorgarligini shakllantirish jarayoni uchun zarur modellar mavjud emasligini ko'rsatadi. Bu muammoni, birinchidan, psixologik tadqiqotlar asosida har bir talabani maktab o'quvchilari bilan musiqiy pedagogik ish olib borishga individual tayyorgarligi darajasini baholash imkonini beradigan individual tabaqalashtirilgan yondashuvni qo'llash, ularning har biri uchun shaxsiy tavsiyalar ishlab chiqish orqali hal qilish mumkinligini e'tirof etish joiz.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak musiqa o'qituvchilarini kasbiy tayyorlashdagi yeng dolzarb muammolarga to'xtalib o'tamiz. Ushbu maqolada biz tahlil qilgan turli ilmiy tadqiqotlarga tayanib, olimlar uchun eng qiziq bo'lgan muammolarni aniqlash va ularni ishlarning haqiqiy holati bilan bog'lash imkonini berdi. Bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning yagona konsepsiyasi mavjud bo'lmaganda ilmiy tadqiqotning ustuvor yo'nalishini tanlash zarurati, musiqa va boshqa fanlar o'rtasidagi aloqalarning zaifligi va ta'lim-tarbiya jarayonida mintaqaviy madaniy xususiyatlarning yetarli darajada hisobga olinmaganligi dolzarb muammolar ekanligini ta'kidlash joiz. Ilmiy yondashuvlarni tizimlashtirish va amalda tashabbus ko'rsatish orqali bu muammolarning barchasini hal qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2020. – Б. 344.

Дымченко Е.В. Интерактивные методы обучения как компонент вузовской подготовки учителя музыки // Ученые записки Орловского государственного университета.

Смирнова И.Л. Повторение музыкальных произведений как условие освоения исполнительского репертуара учителя музыки // Педагогическое образование в России. 2017. № 3. С. 29-33.

Tajiboev E.M. Umumta'lim maktablari o'quvchilarida milliy musiqa tinglash ko'nikmalarini rivojlantirish texnologiyasi. Ped. fan. bo'y. fals. dokt. (PhD) dicc. avtopef. – Namangan: NamDU, 2023. – 51 b.

Шишлянникова Н.П. Интегрированный подход к профессиональной подготовке будущего учителя музыки // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2012. № 11 (126). С. 38-41.

Юферова А.А. Изучение историко-педагогического наследия как фактор совершенствования профессиональной подготовки будущих учителей музыки // Современные исследования социальных проблем. 2011. № 4. С. 23-36.